

prof. dr hab. **Leszek Korporowicz**
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski

EWALUACJA MIĘDZYKULTUROWA **Instrument rozwoju kultury** **politycznej, organizacyjnej i społecznej**

Ewaluacja jest mało znaną i praktycznie nową formą aktywności w krajach Europy Środkowej i Wschodniej i jako taka jest ściśle powiązana z procesami politycznych, organizacyjnych i edukacyjnych transformacji. Z wielu względów stała się oznaką *decentralizacji* i *demokratyzacji* zarówno systemu społecznego, jak i urynkowanej gospodarki, choć pamiętać należy, iż istnieje wiele jej form i odmian, które demokratyzacji i uspołecznieniu procesów decyzyjnych służyć nie muszą, a wręcz przeciwnie, mogą je utrudniać. Stąd też waga społecznej refleksji nad ewaluacją, której możliwości ciągle jeszcze wymagają rozpoznania oraz pogłębionej refleksji, tak aby wydobyć i umocnić jej funkcje rozwojowe, wspierające i inspirujące.

Ewaluacja jako wyzwanie

Współcześnie rozumiana ewaluacja staje się elementem świadomie uprawianej filozofii społecznej owocującej nowymi instrumentami zarządzania i rozwoju organizacyjnego. Dlatego też tak znaczące koncepcje w dziedzinie teorii, ale i politycznej praktyki ewaluacji, jak *ewaluacja demokratyczna i dialogiczna*, rozwijane i uprawiane przez MacDonalda i House'a, jawią się jako zdecydowana reakcja i odrzucenie autokratycznych i technokratycznych form porządku społecznego i organizacyjnego, stymulując demokratyczne procesy podejmowania decyzji. Oznacza to, iż wspomniane wyżej formy ewaluacji stanowią praktyczny instrument promocji „prawa do współuczestniczenia i wiedzy”, skierowany przeciwko centralistycznym, utajnionym i totalitarnym praktykom minionego systemu.

Ewaluacja, która kreuje organizacyjny, polityczny i kulturowy *dyskurs* pomiędzy różnymi typami instytucji, grup, programów i ekspertów, staje się, szczególnie w krajach postkomunistycznych, rzeczywistym wyzwaniem, które prowadzi do nowych form społecznego *dialogu* i *negocjacji*. Jest to jedna z najbardziej istotnych i obiecujących funkcji ewaluacji w takich krajach, jak Polska, o ile powstające obecnie środowiska ewaluatorów nie mają zamiaru przeobrazić się w nowe grupy całkiem starych technokratów.

Dyskurs ewaluacyjny zaistnieć może już w początkowych fazach projektowania i myślenia o ewaluacji, a mianowicie wtedy gdy stawiamy takie oto pytania:

- Komu ma ona w istocie służyć?
- Kto uczestniczy w określeniu jej zadań?

- Reprezentanci jakich środowisk określają rzeczywistą treść kluczowych pytań i zadań badawczych?
- Kto i w czym interesie formuluje kryteria ewaluacyjne?
- Kto i w jaki sposób określa metody zbierania, a następnie kategoryzowania i analizy informacji?
- Kim mają być ewaluatorzy?

Ustalenie tych detali może być przedmiotem bardzo wielu rozmów, dyskusji, a nawet ostrych polemik, w których spotykać się mogą odmiennie postrzegane interesy konkretnych środowisk, instytucji, a nawet indywidualnych osób zaangażowanych w ewaluację. Już w tej właśnie fazie projektowania precyzowanie stanowiska poszczególnych stron, negocjowanie definicji wielu sytuacji ujawniać może nieznane do tej pory problemy, argumenty i potrzeby, jak również wspomagać skuteczną wymianę informacji. Fakt ten jest wszak możliwy jedynie w sytuacji otworzenia procedur ewaluacyjnych na współdziałanie ewaluowanych i nie zamykania ich w obrębie mniej lub bardziej arbitralnych decyzji wąskiego grona decydentów lub samych ewaluatorów.

Respektowanie dyskursywnego charakteru ewaluacji staje się dzisiaj niemal powszechnie uznawanym walorem jej uspołecznionej aplikacji, podkreślanym w licznych dzisiaj międzynarodowych programach ewaluacji. Wypracowują one własne strategie działania w dobie intensyfikującej się wymiany doświadczeń, europejskiej integracji systemów zarządzania, tworzenia porównywalnych kanonów ewaluacji, monitorowania oraz systemów zapewniania jakości, w tym także instytucji edukacyjnych, procedur egzaminacyjnych, akredytacyjnych lub inspekcyjnych.

Istniejące już polskie doświadczenia w adaptowaniu zachodnich systemów ewaluacyjnych prowadzą do wniosku, iż procesy te posiadają własną dynamikę, wymagają odrębnej refleksji, umiejętności oraz badań. Odwołanie się do międzynarodowych standardów ewaluacji w sposób ponadnarodowy, a więc w oderwaniu od bardzo różnych kontekstów, w których były one rozwijane, niesie bowiem wiele problemów, które spowodować mogą liczne nieporozumienia, obniżenie ich społecznej racjonalności oraz utratę wspomnianych wyżej walorów. Im intensywniejsza bowiem współpraca, wymiana oraz rzeczywista adaptacja nieznanymi współpracującym partnerom rozwiązań, tym pilniejsza potrzeba systematycznej ich **akulturacji**, to znaczy wkomponowania w wymogi bardzo konkretnej kultury w celu zwiększenia ich lokalnej adekwatności.

Z tych to właśnie powodów ewaluacja realizowana w kontekście międzynarodowym nie powinna prowadzić do unifikowania swych form aktywności, ale odwoływać się do specyficznych wartości podzielanych w społeczeństwach, a nawet instytucjach i organizacjach, dla których została zaprojektowana. W sytuacjach tych mówić możemy o ewaluacji **międzykulturowej**, która stymuluje procesy twórczego wkomponowywania standardów ewaluacyjnych w realia konkretnych społeczności oraz pobudza dynamizmy **uczenia się** zarówno w kategoriach organizacyjnych, jak i ewaluacyjnych. Stworzona zostaje możliwość głębszego rozumienia ról,

metod, sposobów instytucjonalizacji, a przede wszystkim umiejętnej aplikacji technik i strategii ewaluacyjnych.

Argumenty powyższe skłaniają do myślenia o nowych zadaniach międzynarodowej współpracy w dziedzinie ewaluacji, która prowadzi do wspomnianego już, wzajemnego uczenia się, otwartości na odmienność kulturowych, organizacyjnych i regionalnych doświadczeń, do postrzegania konsekwencji zróżnicowanych systemów wartości, których rozpoznanie staje się fundamentalnym zabiegiem jakiegokolwiek ewaluacji, szczególnie międzykulturowej.

Ewaluacja jako wydarzenie międzykulturowe

Ewaluatorzy prawie zawsze są członkami innych grup, organizacji, programów i społeczności niż ci, których praca poddawana jest ewaluacji. Każdy kto kiedykolwiek wykonywał pracę ewaluatora miał możliwość odczucia dystansu, a nawet obcości pomiędzy nim jako ewaluatorem, a ludźmi i światem, który czyni bezpośrednim obiektem swych zainteresowań, obserwacji i analiz.

Odmienny charakter doświadczeń, potrzeb i oczekiwań podobnie jak wszystkie inne dzielące ich różnice o charakterze społecznym i kulturowym, czynią ten rodzaj spotkania pełnym napięć, niejasności i podejrzeń. Dlatego właśnie wiele osób postrzega ewaluatorów w mało zrozumiałych i przewidywalnych rolach, często z powodu dziwnych, nudnych, a nawet głupich pytań, które zadawane są im w niezbyt jasnych i obcych dla nich celach.

Michael Quinn Patton wskazał na konsekwencje tego procesu odnosząc je do czegoś co określił **kulturą ewaluacyjną**:

„Jako ewaluatorzy mamy własne systemy wartości, specyficzny sposób myślenia, własny język, cenione przez nas hierarchie i osiągnięcia. Kiedy angażujemy inne osoby w proces ewaluacji wprowadzamy je w doświadczenie międzykulturowe.

Owocować ono może sytuacją, w której często postrzegają oni ewaluatorów jako intruzów, którzy narzucają im standardy kultury ewaluacyjnej jako wyznaczające ich własne systemy wartości, albo też przeciwnie, doświadczenie międzykulturowe okazać się może wartościowe i stymulujące. Innymi słowy, w każdym przypadku jest to forma interakcji międzykulturowej. (...) Kultura ewaluacyjna, którą jako ewaluatorzy przyjmujemy za coś oczywistego i która określa nasz sposób myślenia, dla wielu uczestniczących w ewaluowanym programie ludzi może być całkiem obca.”¹

Należy jednak zauważyć, iż zakładając istnienie kultury ewaluacyjnej ze wszystkimi konsekwencjami tego zjawiska, trudno uznać ją za coś wewnętrznie jednorodnego i zunifikowanego. Istnieje wiele narodowych, lokalnych, organizacyjnych, konceptualnych i międzydyscyplinarnych różnic, które kreują równie wiele ewaluacyjnych subkultur. Stają się one przyczyną trudności w skutecznej współpracy na poziomie międzynarodowym.

Czy znamy przyczyny owych różnic? Tylko niektóre z nich. Czy jesteśmy świadomi ich przejawów i konsekwencji? Tylko czasami, na ogół wtedy, gdy pojawiają się jakieś trudności, gdy mamy problemy z wzajemnym zrozumieniem, albo wtedy, gdy realizowana przez nas ewaluacja wydaje się być mało adekwatna lub wręcz mało rozsądna w kontekście uwzględnianych przez nas kryteriów.

Wymiary adekwatności kontekstualnej

Różnice strategii, konwencji i subkultur ewaluacyjnych wynikają z odmienności

zasadniczych celów, oczekiwań oraz kontekstu studiów ewaluacyjnych. Odmienności te prowadzą do postawienia problemu ich *kontekstualnej adekwatności*, która coraz częściej brana jest pod uwagę nie tylko w wąskich, profesjonalnych środowiskach ewaluatorów, ale także w kręgach menedżerów organizujących międzynarodową współpracę i wymianę programów ewaluacyjnych. Wynikające stąd doświadczenia są źródłem rozmaitych studiów porównawczych oraz meta-ewaluacyjnych. Możemy wyróżnić kilka obszarów i wymiarów kontekstualnej adekwatności analiz ewaluacyjnych.

Wyróżnione w tabeli wymiary ujawniają wielość kontekstów, poprzez które rozpatrywać możemy pytanie o adekwatność kryteriów i studiów ewaluacyjnych, a tym samym fakt, iż nie ma jednego uniwersalnego typu ewaluacji, który odpowiadałby potrzebom różnych kultur i organizacji.

Czego może uczyć ewaluacja międzykulturowa?

Zróżnicowanie kryteriów adekwatności kontekstualnej oraz wielość modeli studiów ewaluacyjnych prowadzi zarówno do wielu napięć i nieporozumień w sposobach ich wykorzystania i interpretacji, jak i do odkrywania nowych możliwości poprzez dialog między ewaluatorami, pomiędzy ewaluatorami oraz przedstawicielami zainteresowanych instytucji i w końcu środowiskami bezpośrednio poddanymi ewaluacji. Ewaluacja pozwalać może na poszukiwanie ich starych i nowych ról poprzez animowanie skutecznego procesu komunikacji, która staje się w większym stopniu **inter-aktywna** i mniejszym stopniu **re-aktywna**. Ta pierwsza jest na *wzajemność, kreatywność i otwartość*, ta druga na *bierność, zachowawczość i swoiste skostnienie*. Jest to więc szansa na stymulowanie sytuacji, które prowokują realne procesy *uczenia się*. Ewaluacja realizowana w kontekście międzykulturowym może stać się rodzajem międzykulturowego, a oznacza to także międzyśrodowiskowego *spotkania*, które przynieść może bardzo rozliczne, pozytywne efekty w różnych dziedzinach aktywności organizacyjnej, politycznej, czy edukacyjnej.

Wielokulturowość ewaluacji możemy bowiem rozumieć zarówno w kategoriach szerszych, odnosząc ją do dużych społeczności narodowych, ale także w kategoriach węższych, z uwzględnieniem bardzo realnych różnic kulturowych niewielkich często środowisk w obrębie tych samych grup narodowych, regionalnych lub odmiennego typu instytucji o różniącej

Tab. Studia ewaluacyjne: wymiary adekwatności kontekstualnej

	<i>aspekty</i> AKSJOLOGICZNE	<i>aspekty</i> INTERAKCYJNE	<i>aspekty</i> EDUKACYJNE	TYP PORZĄDKU SPOLECZNEGO	REGUEY DOKONY- WANIA WYBORU
wymiar KULTUROWY	dominiujący typ wartości * indywidualistyczny-kolektywny * konkurencyjny - kooperatywny	preferowany typ komunikacji * kontekstualny - „uniwersalny” * ograniczony - rozwinięty * osobowy - nieosobowy	dominujący typ socjalizacji * nieformalny - formalny	struktura społecznych ról * monocentryczna - policentryczna	zasady wyboru celów życiowych * tradycyjne - określone przez potrzebę samo-realizacji * preferujące konformizm- preferujące samodzieln.
wymiar POLITYCZNY	dominiujący typ ról społecznych * autokratyczne-demokrat. * tradycyjne - liberalne	wzory artykulacji potrzeb społecznych * jawne - ukryte * stale - zmienne	preferowane formy edukacji politycznej * wiążąca - wyłącza * pasywna - aktywna	struktura władzy politycznej * centralistyczna - zdecentralizowana * totalitarna - partykularna	zasady wyborów celów politycznych * nastawione na kontynuację - nastawione na zmianę
wymiar ORGANIZACYJNY	cele działalności organizacyjnej * ochrona - innowacja * produkcja - usługi	obieg informacji * zamknięty - otwarty * jednokierunkowy - zwrotny	wymagany typ kompetencji * wąski - szeroki * technokratyczny - humanistyczny	style zarządzania i przywództwa * pozycjonalny - interaktywny	zasady procesu podejmowania decyzji * nastawione na korzyści - nastawione na rozwój osobowości * sterowanie-symulowanie
wymiar METODOLOGICZNY	orientacja badawcza cele badań * pomiar - rozumienie * kontrola - opis	poziomi interdyscyplinarności * cząstkowy - integralny * fragmentaryczny - całościowy	preferowany rodzaj postaw naukowych * „scjentystyczne” - humanistyczne * analityczne-teoretyczne	sposób prowadzenia badań * mendedzski - inspiracyjny	zasady uprawomocnienia danych * możliwość pomiaru - wewnętrzne znaczenie * powszechność - unikalność

się kulturze organizacyjnej, mentalności pracowników i klientów. Michael Q. Patton, jeden z najbardziej znanych i najwybitniejszych przedstawicieli współczesnej ewaluacji napisał w tekście zatytułowanym „Odkrywanie procesu ewaluacyjnego” (Discovering the Process Use), który odwołuje się do jego dynamicznego i międzykulturowego charakteru, że:

„Przykładami wartości, jakie tkwią w ewaluacji, są: inspirowanie do precyzji sformułowań, specyfikacji i wyraźnego określania przedmiotu analizy, systematyczność, dokładność i otwartość w formułowaniu przyjmowanych założeń; operacjonalizowanie koncepcji, idei i celów ewaluowanego programu; rozróżnianie uwarunkowań działania, procesu jego realizacji od rezultatów, uznawanie znaczenia empirycznych dowodów jako podstawy wnioskowania, odróżnianie faktów od ich samych, od interpretacji i oceny. Wartości te konstytuują sposób myślenia, który nie jest powszechny dla większości ludzi, a dla niektórych jest wręcz całkiem obcy. Jeżeli zaangażujemy kogoś, na przykład osoby reprezentujące zainteresowaną instytucję, w proces ewaluacyjny respektujący wymienione wyżej wartości, mogą one pobudzić proces uczenia prowadzący do ich akceptacji jako elementu kultury ewaluacyjnej i ukształtować cechy sposobu myślenia.”²

Jeżeli przyjmiemy, że opisana przez Pattona idea procesu ewaluacyjnego i kultury ewaluacyjnej bliska jest koncepcji ewaluacji demokratycznej, dialogicznej i interaktywnej, to zauważymy także, że jest ona bardzo zbieżna z innymi podobnymi koncepcjami praktykowanymi i deklarowanymi w pracach Helen Simons, poświęconych politycznym implikacjom strategii ewaluacyjnych:

„Osobiście uważam, że największa atrakcyjność demokratycznego modelu ewaluacji leży w jego logice edukacyjnej, która jest ważniejsza od innych jego cech formalnych, w tym także politycznych. W pełni zgadzam się z MacDonaldem kiedy pisze, że podstawowym zadaniem ewaluatora jest „ujawnienie możliwości edukacyjnych”, tkwiących w procesie ewaluacyjnym rozumianym jako wspólne zadanie dla ewaluowanej społeczności.”³

„Możliwości edukacyjne”, o których pisze MacDonald i Simons z pewnością rozumieć należy w szeroki i wielowymiarowy sposób. Dlatego też ewaluacja określona przez Pattona jako „**interakcja międzykulturowa**” oznacza coś znacznie więcej niż technokratyczną standaryzację strategii i technik ewaluacyjnych ponad kulturowymi, społecznymi, politycznymi i organizacyjnymi różnicami. Oznacza też wiele cech postawy ewaluatora, który rozumieć musi znaczenie „wzajemności” owej interakcji, rzeczywisty sens procesu ewaluacyjnego, który zawiera w sobie potencjalność procesu uczenia się w wymiarze indywidualnym, organizacyjnym i społecznym. Tworzyć on może nowe doświadczenie i nowe kompetencje jego uczestników, stymulować wrażliwość i wyobraźnię. W ten właśnie sposób warto myśleć o kulturze ewaluacyjnej, stwarzanych przez nią wartościach, postawach oraz osobowości ewaluatora.

Przypisy

- ¹ M. Q. Patton, *Discocering Process Use*, 'Evaluation', The International Journal of Theory, Research and Practice, SAGE Publication, 1998, Vol.4(2), London, Thousand Oaks and New Delhi, p.225-226.
- ² M. Q. Patton, *Discovering Process Use....*, p. 226
- ³ H. Simons, *Getting to Know Schools in a Democracy. The Politics and Process of Evaluation*, The Falmer Press, London, New York and Philadelphia 1987, p.53.